

Kierkegaard og sufismen: troens alvor

Kierkegaard som inspiration

Kierkegaards budskab fra *Frygt og Bæven* om et behov for "en redelig Alvor der uforfærdet og ubestikkelig peger paa Opgaverne", som holder dem "unge og skønne og deilige at se", samt at "den ædle Natur begejstres kun ved det Vanskelige", kan være nyttigt netop i vor tid. Vi lever nemlig i en tid hvor trangen til at fjerne de tvivlsspørgsmål, der truer vor selvtilfredshed, er en udbredt livsanskuelse.

Et af de vanskeligste og for eksistensen altafgørende spørgsmål drejer sig om individets forhold til det evige, men netop refleksionen over dette forhold forsømmes oftest. Dette tema stilles som den største udfordring til Kierkegaards læsere og især dem, der tillader sig den luksus at beskæftige sig med gudsforholdet som et eksistentielt problem.

Der hersker ingen tvivl om, at Kierkegaards filosofi først og fremmest er rettet imod kristendommens problematik, men jeg finder, at hans eksistens-religiøse overvejelser tillige er relevante for andre kulturer og betragtningsmåder, og dermed også for den islamiske livsforståelse. Derfor er det ikke overraskende, at hans tanker er blevet genstand for en voksende interesse uden for den kristne kulturkreds.¹

Kierkegaards tankegang og argumentationsform begejstrede mig ved mit første møde med hans filosofi. Hans ubønhørlige krav om at blive et autentisk menneske i stedet for alment medlem, har været mig en kilde til både inspiration og kritik i forhold til muslimsk tradition. Kierkegaards kritik af "Christenheden" ramte præcis mine egne overvejelser omkring den politiske-ideologiske anvendelse af islam. Hans fremstilling af troens problem vakte min interesse for at foretage en komparativ analyse af hans eksistentielle filosofi og den filosofiske tankegang, som findes inden for sufismen.

Mit udgangspunkt her er individets forhold til Guds sandhed eller rettere sagt til Guds åbenbaring.

Hvad sker der med individet når det tager imod den åbenbarede sandhed? Hvorledes bliver man tro-

---

¹ Ifølge Julia Watkin som udgiver "Kierkegaards newsletter" og er ekspert i Kierkegaards internationale forskning, er der på nuværende tidspunkt forskere fra ca. 60 forskellige nationer, der beskæftiger sig med Kierkegaard (Se hendes bog: *Kierkegaard*, 197). Der har dog mig bekendt ikke været megen forskning i en mulig relation mellem Kierkegaard og islam. Eksempler på forfattere, der beskæftiger sig med denne problematik er: Husain Kassim ("Existentialist Tendencies in Ghazzâlî and Kierkegaard" i *Islamic Studies* Vol. XI. No.2., og Sami S. Hawi ("Existential Themes in Relation to Kierkegaard" i *Islamic Naturalism and Mysticism*).

ende? På samme måde som Kierkegaard spørger om hvorledes man blive kristen, spørger sufismen også hvordan man bliver sufi. Hvordan bliver man til eksisterende?

Det var Kierkegaards krav om alvor i forhold til troens afgørelse der henledte min opmærksomhed på sufismens filosofiske fortolkning af *shahâda*² og gav mig idé om en eksistentiel analyse af muslimsk tro. *Shahâda* som islams fundament er nemlig ifølge en sufisk filosofi meget mere end trosbekendelse som den muslimske ortodoksiens fremstiller det. Stillingtagen til *shahâda* indebærer en række 'eksistentielle' implikationer, der i høj grad modsvarer de konfliktsituationer, Kierkegaard beskriver, når han redegør for menneskets forhold til Gud.

I trosbekendelsen drejer det sig ikke blot om anerkendelse, men også om tilegnelse af islams fundamentale sandhed, hvor *shahâda* indikerer såvel det 'første' som det dybeste udtryk for den islamiske tro. I overensstemmelse med den sufiske fortolkning af nogle Koran-vers (4:69, 3:157 og 3:169) forstår jeg *shahâda* som en grundlæggende eksistentiel fordring til en muslim i troen på Guds énhed og Muhammeds profeti, og med *shahâda* som udgangspunkt kan man sammenligne sufismen med Kierkegaard vedrørende eksistensens forhold til henholdsvis det guddommelige og Guds åbenbaring.

Sufismen som islamisk inderlighed

Sufismen opstod i løbet af det første århundrede efter Muhammed i Mesopotamien, Syrien, Ægypten og Centralasien³. De første sufier formulerede en afstandtagen fra både de islamiske magthavere og den folkelige religiøsitet, der havde tendens til at gøre islam til en ydre religiøs form, der ingen personlig anstrengelse kræver. Med tiden har sufismen udviklet sig i forskellige variationer.

Sufismen er i Vesten kendt som islams mystiske tradition. Begrebet mystik dækker imidlertid mange ting således at således sufismen også er blevet tolkes på forskellige måder. En del af sufierne afviser totalt kategoriseringen af sufisme som mystik i forstanden af den ekstatiske enhed med Gud og opnåelsen af troens hemmelighed. Når jeg taler om sufismen så tænker jeg mest på en eksistentiel filosofi inden for islam og på en bestemt filosofisk linie inden for den sufiske tradition. Det drejer sig om en bestemt tankegang som starter med nogle af de tidligste sufier som Bayazid al-Bistami og

---

2 *Shahâda* er et udtryk, som betegner det islamiske vidnesbyrd: "der er ingen gud uden Gud og Muhammed er Hans profet". *Shahâda* har samme rod som det arabiske ord *shahîd*, der betyder martyr: den, der er parat til at ofre sit liv for at vidne (*shâhid*) om Guds sandhed.

3 Sufismen har igennem tiderne haft især stor betydning i grænseområder mellem de muslimske og de ikke-muslimske landsområder som f.eks. Indo-Pakistan, Nordafrika, Spanien (i tidlig middelalder), Balkan osv. Sufismens indflydelse i disse områder er stadigvæk tydelig. Den viser sig først og fremmest i litteratur og kunst men også ved et mere fleksibelt forhold til de lokale traditioner og en åbenhed i forhold til andre religioner.

al-Hallâdj, går videre med Rûmî, Ibn Arabî og al-Jîlli og endelig finder udtryk hos de moderne sufi-tænkere som Martin Lings og Izutsu Toshihiko.

Det er altså ikke sufismen som institution og som massebevægelse,⁴ jeg taler om, men sufismen som et forsøg på at forstå og tilegne den indre mening med Koranen og Muhammeds liv.

Den oprindelige arabiske betegnelse for fænomenet sufisme er *tasawwuf*.⁵ Det er et verbalsubstantiv, der indikerer forvandling - i dette tilfælde 'sufiens tilblivelsesproces'. På samme måde som *tanassur* betyder 'at blive en kristen' (*nasrânî*), betyder *tasawwuf* altså 'at blive sufi'. Sufierne kalder oftest sig selv *sâlikûn*, 'de rejsende', og de opfatter sufismen som en norm og målet for deres bestræbelser. De bliver til, og de er på vejen.

Kierkegaards kristendom

Der er ingen tvivl om at Kierkegaards filosofiske tankegang i høj grad er motiveret af hans opgør med den spekulative filosofi og hegelsk intellektualisme. Istedet for en filosofisk rationalisering siger Kierkegaard mod den enkeltes forhold til Gud og menneskets personlige interesserethed i det religiøse. Der henviser han ofte til den førkirkelige kristendom. En sand reformation for ham kan kun være reformationen af den enkelte, altså ikke en reformation af kristendommen som sådan.

Kierkegaard står dog ind i den lutheranske tradition men han går samtidigt ud over protestantismens grænser og åbner nogle universale religions-filosofiske perspektiver med hensyn til gudsforholdet. Hans radikale kritik af den systematisk-dogmatiske tænkning kan også forstås som en kritik af Luthers ortodoksi, hvis den skulle være et alternativ til den katolske ortodoksi. Han kritiserer nemlig Luther, fordi "han ikke gik nok tilbage" i forhold til Kristus og ikke nåede frem til Gud-mennesket som paradokset som det absolutte og ubetingede ved kristendommen.

Mens Luther understregede Kristi forsoningsrolletaler Kierkegaard om et dialektisk forhold mellem Guds nåde og Guds strengthed, hvor troens krav går tilbage til Kristus som en ideel forpligtelse, som

---

4 Institutionaliseringsen af sufismen i adskillige sufi-ordener (*turuq*) blev påbegyndt først i slutningen af det 10 århundrede, altså ca. 300 år efter at sufismen markerede sig som islamisk udtryk. Organiseringen af sufi-ordener havde til formål at bevare læren af store Susi-mestre og at systematisere sufi-praksis gennem invielser, asketiske øvelser, rituelle osv. Der har været mange eksempler på at nogle sufi-ordener har tiltrukket millionvis medlemmer og dermed blev til massebevægelser med politisk-sociale interesser (*Sanûsiya* i Libyen og Sudan).

⁵ Sufi-forskere forbinder etymologisk begrebet sufisme med det arabiske ord *sûf*, (uld), således at betegnelsen *sûfi* skulle henvise til den, der klæder sig i uld. Det var de fromme der klædte sig i uldent tøj på dette tidspunkt.

skal efterstræbes⁶. Kierkegaard accentuerer altså spændingen mellem lov og kærlighed som grundlaget for den kristne tro, hvori guds nåde kan opfattes som en 'melleminstans' der formidler modsætningen mellem det absolutte krav og den ubetingede forsoning.

Kierkegaards polemik mod de bestående autoriteter: kirke, præster, brandmajorer og borgerrepræsentanter er også udtryk for hans opgør imod forveksling af det menneskelige og det guddommelige. Han rejser sig imod "Christenheden" som et surrogat for den sande religiøsitet, hvor den sædelige og borgerlige moral tages som den højeste norm i livet, og hvor den borgerlige selvtilfredshed bliver formålet med ens personlige religiøse overbevisning.

I stedet for at holde fast ved det ubetingede, har kristenheden harmoniseret den kristne lære den med det verdslige og gjort rationelt rede for grundene til tro: "Derfor blev 'Grundene', det at troe af tre Grunde, sat istedetfor Lydigheden; thi man generede sig for at lyde. Derfor blev Mildheden sat istedetfor Strengheden", siger Kierkegaard i *Indøvelse i Christendom*.

Sammenhæng mellem efterfølgelsen og nåden er altså afgørende for Kierkegaard. Nåden kommer først til sin ret på baggrund af kravene og brydes denne sammenhæng, er der - ifølge Kierkegaard - fare for en art mystik, hvor Kristus nok som en idé berører mennesket, men ikke kommer ind i verden eller får indflydelse på den konkrete menneskelige eksistens.

Tanken om efterfølgelse

Kierkegaard var meget kritisk over for den officielle kristendom. Han savnede en motivering for, at de troende - med mildhed og strenghed - skulle holde fast ved både loven og evangeliet som to dialektiske sider af kristendommen. Derfor insisterede han på Kristus som den ideelle målestok for den enkeltes religiøsitet. Kierkegaard benægtede imidlertid at være en reformator og opfattede sig selv som et "Existentielt Korrektiv til det Bestaaendes Lære". I sine sidste år var han meget optaget af tanken om vidnesbyrd.

Hvad betyder det at være vidne i en tid hvor alle bilder sig ind at de er kristne, og hvor kristendommen ikke forkyndes af vidner men af lærere'. Kierkegaard så opgaven i både at vidne for sandheden, altså kristendommen, og mod usandheden - kristenhed. Kierkegaards kirkekamp kan f.eks. sammen-

---

6 Naturligvis holder også Kierkegaard fast ved nådens princip, men kun i sammenhæng med den absolutte fordring, som kristendommen sætter op for den enkelte. For hvis nåden alene kommer til at bestemme det kristne gudsforhold, så bliver troen til en vished - hvorimod Kierkegaard netop understreger usikkerhed som troens grundlag. Troen er derfor lige langt fra fortvivlelse og sikkerhed: "O Gud,[...] bevar mig kun indtil det Yderste i Usikkerheden, at det da, hvis jeg annammer Saligheden, maatte være ganske sikkert, at jeg faaer den af Naade! Thi dette er da et tomt Spilfægteri, at forsikre, at man troer, at det er af Naade - og saa dog at være ganske sikker. Det sande, det væsentlige Udtryk for, at det er af Naade, er netop Usikkerhedens Frygt og Bæven" (SV 13, 200).

lignes med den sufiske reaktion på den logisk-populistiske fortolkning af *shar'ā* på bekostning af den inderlige efterfølgelse af Koranen og Muhammed. Den sufiske filosofi har på sin vis også været et islam- korrektiv.

Det centrale spørgsmål her er efterfølgelse: at leve i henhold til Guds sandhed og omdanne sit liv til et vidnesbyrd. Forskellen ligger imidlertid i målestokken, dvs. forbilledligheden. Mens Kierkegaard taler om efterfølgelse af Kristus som Gud-mennesket, står henholdsvis Muhammed som Guds profet og sufi-shaykerne og åndelige ledere som forbillede for sufierne. For de kristne betyder Kristus Guds absolutte sandhed og 'forbilledligheds kilde', mens Muhammed for muslimerne er et menneskeligt eksempel på, hvordan man udmønter Guds ord praktisk.

Kristi efterfølgelse betegner - ifølge Kierkegaard - en uendelig fordring, mens efterfølgelse af Muhammed for muslimerne betegner et realistisk og anvendeligt religiøst krav. Muslimernes flertal kalder sig netop *sunni*, dvs. dem, der følger Muhammeds praksis (*sunna*). Det der er specifikt for sufierne er at de stiller et eksistentielt krav i forhold til efterfølgelse.

Sufismen går ud fra, at Muhammeds efterfølgelse kun er mulig på baggrund af en tilsvarende troens overbevisning, som kræver individets personlige engagement og ikke fås automatisk ved at bekende sig til islam. Derfor taler de om en gradvis åndelige efterfølgelse af profeten gennem en række åndelige trin (*ahwal*). Efterfølgelse af Muhammeds *sunna* er imidlertid - i mange tilfælde - blevet til imitation af Muhammed (*taqlid*), og *shar'ā* (som i virkeligheden betyder "vejen til sandheden") er blevet synonym for et dogmatisk og uforanderligt regelsystem. Begreber som *idjtihād* (nytolkning af Koranen og konkretisering af Muhammeds forkyndelse) og *tawīl* (forståelsen af Koranens dybere mening) har næsten mistet betydningen for den muslimske selvforståelse.

Kierkegaards diagnose af tidens åndløshed kan især være inspirerende for en kritisk analyse af muslimske massebevægelser der bygger på islam som en dogmatisk politisk ideologi, hvor individet er blevet et nummer i mængden, og hvor spørgsmålet om den eksistentielle etisk-religiøse omdannelse samt meningen med *ihsān* - forstået som religiøsitetens dyd - ikke længere spiller nogen rolle.

Formålet med en sådan kritik ville være at fremstille troen som det højeste og som et forhold, der har med den ideelle målestok at gøre. På den måde ville troen som diskussionsemne være meget brugbar for dem der vidner for Guds sandhed; for dem der er klar over troens alvor. Dialogen mellem dem, der oplever sin tro som vidnesbyrd - og som samtidig har den nødvendige viden om hinanden - er et af vor tids krav. En sådan dialog mener jeg er mulig mellem Kierkegaard og sufismen - og dermed også mellem kristendommen og islam.